ספר יוסיפון

יוצא לאור
סדור ומוגה על־פי כתבי־יד
בלוויית מבוא, ביאורים וחילופי גרסאות

מאת

דוד פלוסר

★

כרך שני
מבוא ● חילופי גרסאות ● מפתחות

מוסד ביאליק ירושלים

תוכן העניינים

הקדמה
[עמ' יא]

מבוא: ספר יוסיפון, תכונתו ותקופתו

א. תולדות הנוסח של ספר יוסיפון
[53–3]

1. נוסח יוסיפון של רבינו גרשום, 3; 2. שאר כתבי־היד של נוסח א של יוסיפון, 6; 3. התרגום הערבי של יוסיפון, 10; 4. נוסח ב של יוסיפון, 16; 5. נוסח ג של יוסיפון, 25; 6. הכתרת קיסר רומי בנוסח ג של יוסיפון, 32; 7. מהדורת משקוני של יוסיפון, 42; 8. סיכום נוסחי ספר יוסיפון, 46

ב. תפוצתו של ספר יוסיפון
[74–54]

9. ראשית הנצרות בנוסחי יוסיפון, 54; 10. חיפוש אחר ישו ביוסיפון, 58; 11. התרגומים של יוסיפון, 60; 12. תפוצת יוסיפון, 63

ג. מחבר ספר יוסיפון, זמנו ומקום הולדתו
[120–74]

13. דברי מחבר יוסיפון על עצמו, 74; 14. זמן חיבורו של ספר יוסיפון, 79; 15. מולדתו של מחבר ספר יוסיפון, 84; 16. הידיעות הגיאוגראפיות בספר יוסיפון, 98; 17. עולמו היהודי והנוכרי של יוסיפון, 108; 18. משלח־ידו של מחבר יוסיפון, 117

ד. מפעלו הספרותי של מחבר יוסיפון
[148–120]

19. יוסיפון ויוסיפוס, 120; 20. שאר מקורותיו של יוסיפון, 132; 21. יוסיפון כחוקר, 140; 22. סדר כתיבת הספר, 145

ה. השקפותיו של מחבר יוסיפון

[185–148]

23. מקומו של יוסיפון בספרות העברית, 148; 24. מקומו של יוסיפון בספרות הלועזית, 154; 25. האם היה יוסיפון היסטוריוסוף?, 162; 26. יוסיפון כהיסטוריון, 171; 27. השקפותיו הפוליטיות של יוסיפון, 176; 28. המלחמה והאמונה בספר יוסיפון, 180; 29. דתיותו של יוסיפון, 183

ו. ספר יוסיפון כמעשה־אמנות

[216–185]

30. לשונו וסגנונו של יוסיפון, 185; 31. הקומפוזיציה בעיני יוסיפון, 196; 32. הפרוזה הנשגבה ביוסיפון, 200; 33. תפיסתו הפסיכולוגית של יוסיפון, 210

ז. מעשה אלכסנדרוס

[251–216]

34. הרומאן על אלכסנדרוס בנוסחאותיו של יוסיפון, 216; 35. מה מוצאה של אינטרפולאציה ב?, 218; 36. אינטרפולאציה א ביוסיפון ו׳מעשה אלכסנדרוס׳, 225; 37. פאלאדיוס על הבראהמאנים,226; 38. מעשה אלכסנדרוס אצל יוסיפון ובכתב־יד פארמה, 229; 39. ׳מעשה אלכסנדרוס׳ העברי, 232; 40. הרומאן על אלכסנדרוס, 236; 41. התרגום העברי של הרומאן ומקורו היווני, 238; 42. הכרוניקה הביזאנטית, 241; 43. תרומתה של יהדות דרום־איטליה לתרבות היהודית, 248

חילופי גרסאות

[375–253]

מפתחות

[404–377]

מבוא: ספר יוסיפון, תכונתו ותקופתו

א. תולדות הנוסח של ספר יוסיפון

1. נוסח יוסיפון של רבינו גרשום

עד שלא ניגש לדון באופיו של ספר יוסיפון, חיבור עברי מימי־הביניים המספר על תולדות בית שני, עלינו ליתן דעתנו על תולדות נוסח הספר לפי כתבי־היד והדפוסים השונים שלו, משום שדיון כזה עשוי להוליכנו אל הנוסח המקורי של הספר (נוסח א).

בין כתבי־היד של הנוסח המקורי של ספר יוסיפון בולטת קבוצה של שלושה כתבי־יד, שמקורם הראשון היה כתב־יד שכתבו 'מכתיבת ידו' רבינו גרשום מאור הגולה. חכם זה נולד בשנת 960 לסה"נ בערך ומת בשנת 1028. היות, ולפי שעוד נראה, נתחבר ספר יוסיפון בשנת 953, ובשים לב לחשיבותו של המעתיק שחי זמן קצר אחרי חיבור הספר והיה נוהג להעתיק ספרים, והוא גם ראש חכמי ישראל באותם הימים, ברי ששלושת כתבי־היד הנ"ל שנבעו מכתב־ידו של רבינו גרשום, שמרו על הנוסח המקורי בפרטים רבים ששונו בכתבי־היד האחרים, ולפעמים אף נשתמרו בהם קטעים שלמים שאבדו בשאר כתבי־היד. כפי שעוד נראה, אף שמר כתב־יד אחד משלושתם על תאריך חיבור ספר יוסיפון. מכאן מובן שאת הוצאתנו ביססנו בעיקר על שלושת כתבי־היד הללו והקפדנו, במידת האפשרות, לרשום את כל חילופי־הנוסחאות שלהם.

כתב־היד המעולה ביותר של ספר יוסיפון הוא כ"י ירושלים, שציינתי אותו בסימן ת; הוא נרכש על־ידי האוניברסיטה העברית ומספרו בספרייה הלאומית 41280 °8. הוא כולל 119 דף, כתוב כתיבה רבנית איטלקית. בקולופון כתוב: 'נשלם הספר בי"ב לאדר שנת ה' אלפים ומ"ב ליצירה על ידי בנימין רב"י ברבי אברהם יר"ם', כלומר כתב־יד זה הוא משנת 1282 לסה"נ.

כמעט באותו טיב מבחינת הנוסח הוא כ"י יוסיפון נ, הנמצא בספריית בית־המדרש לרבנים של ניו־יורק, באוסף אדלר, ושם מספרו 1674. אף הוא ממוצא איטלקי, כפי שאפשר לראות הן לפי צורת האותיות והן לפי שגיאות־כתיב ('בדודה' נשתבש ל'בדותה' וכדומה). מכתב־יד זה נעדרים הדף הראשון והשלישי וכן נשמט דף אחד, באמצע.

כתב־היד השלישי שמקורו הראשון הוא כתב־ידו של רבינו גרשום הוא כתב־יד רוטשילד[1], המפורסם בציורים הרבגוניים שבו[2], ואני ציינתיו בציון ד. כתב־יד זה כולל

1 על כתב־יד זה עיין, כתבי־יד עבריים מצויירים מאוספים בירושלים, מוזיאון ישראל, ירושלים, קטלוג מס' 40, תשרי–חשון תשכ"ח, מספר 18.

2 ברם יוסיפון לא עוטר בציורים. תמונת יהודה המכבי הנמצאת בכ"י זה, דף קלט עא (הבאנו אותה בכרך הראשון, מול השער) מתייחסת לפיוט לחנוכה, הנמצא באותו עמוד.

חיבורים רבים. ספר יוסיפון מתחיל בשולי העמוד א של דף קכח, וממשיך בשוליים — את גוף העמודים הללו תופס המחזור — ותופס את כל העמודים החל מעמוד א של דף קצו עד לע״א של דף רב, שם מסתיים יוסיפון ומתחיל בשוליים ׳ספר המדות׳ לאריסטו. כ״י רוטשילד מס׳ 24 היה מ־1832 עד 1855 לערך בידי שלמה דה פארנטה בטרייסט, ואז נרכש על־ידי משפחת רוטשילד בפאריס, אך נגנב מספרייתם עם הכיבוש הנאצי והוצע למכירה לספריית בית־המדרש לרבנים בניו־יורק, בו אוכסן בין 1950 ל־1952, שאז הוחזר לבארון ג׳יימס דה רוטשילד, ובשנת 1957 ניתן בעילום־שם למוזיאון בצלאל שבירושלים, שם מספרו 180/51. כתיבתו היא איטאלו־אשכנזית מרובעת ורבנית, האופיינית לצפון איטליה. כמעט כל דף בכתב־היד מעוטר ומצויר בזהב ובצבעים בסגנון קרוב לזה של פירארה, ממחציתה השנייה של המאה הט״ו. בעמוד 471 יש לוח־שנים לתקופות (מחזורי לבנה של 19 שנים), המתחיל במחזור ער״א, כלומר ב־1470, והמעיד לפחות על כך שכתב־היד לא נכתב לפני תאריך זה. ייתכן שהמזמין העשיר, שבשבילו נעשה כתב־היד, נקרא משה בר יקותיאל הכהן, מאחר ששמו נזכר ב׳מי שבירך׳ לעלייה לתורה, בעמ׳ קו[3].

לפי שעוד נראה (עיין סעיף 8) כ״י ירושלים (ת), כ״י ניו יורק (נ) וכ״י רוטשילד (ד) קרובים זה לזה. קירבה זו מוכחת, בין השאר, גם על־ידי ההערה הנמצאת בשלושתם (פרק מ, שורה 10 של הוצאתנו): ׳כדברים האלה מצאתי כתוב בספר רבינו גרשום[4] הרב הגדול מכתיבת ידו׳. ההערה נמצאת אחרי דברי המחבר, המדבר בלשון ׳אני׳ באומרו: ׳ואני התעצלתי לכתוב אותם (כלומר האיגרות) כולם, כי אם כתבתי מעט מאיגרותיהם כאשר מצאתי כתוב על ספר יוסף בן גוריון׳. המעתיק מכתב־ידו של רבינו גרשום החזיק בדעה הרווחת, שאכן הספר נתחבר על־ידי יוסף בן גוריון וזיהה את האני המדבר עם בעל כתב־ידו, הוא ׳רבינו גרשום הרב הגדול׳, ובזכות טעותו של המעתיק נודע לנו על מקור כתב־ידו. כפי שעוד נראה, באחד משלושת כתבי־היד שמקורם בכתב־ידו של רבינו גרשום, הוא כ״י רוטשילד, בסוף הדיון על האיגרות, שעליהן מדובר במובאה הקודמת, בפרק מ, שורות 43–45 של הוצאתנו, מודיע מחבר ספר יוסיפון על תאריך כתיבת הספר. בשני כתבי־היד האחרים של אותה הקבוצה, הם כ״י ניו־יורק וכ״י ירושלים, נמצאת, במקום הקטע האוטוביוגראפי הזה של מחבר ספר יוסיפון, ההערה הבאה: ׳כן קיצר רבינו גרשום הדברים׳. אם כן, שני כתבי־היד הללו מהווים שלב מאוחר יותר של התפתחות מזה המשתקף בכ״י רוטשילד. ההערה הזאת באה שם מתוך ההנחה המוטעית שהתאריך אינו אלא תאריך ההעתק של רבינו גרשום, ולפיכך, כמו שעוד נראה, מובן למה הושמטה גם בשאר כתבי־היד והדפוסים ההערה האוטוביוגראפית על תאריך חיבורו של ספר יוסיפון.

ניתן להראות ש׳רבינו גרשום הרב הגדול׳ שהעתיק את ספר יוסיפון אינו אלא רבינו

3 ראוי כאן להזכיר את שמו של הסופר יקותיאל בן משה, אשר העתיק כתב־יד בשביל עמנואל בן בנימין באפיצי על־יד ביניבנטו בשנת 1472, והוא אולי זהה עם יקותיאל בן משה, אשר בשבילו העתיק כתב־יד אחד, בשנת 1477, אליעזר בן יוסף ב־Ascoli. עיין H. Vogelstein-P. Rieger, *Geschichte der Juden in Rom*, II, Berlin, 1895, p. 113

4 כאן מוסיף כ״י ניו־יורק: ׳ז״ל׳.